

Türkiye’de Devlet (!) Toplum Gerilimini Azaltıcı Bir Aktör: Milli Görüş

Gökhan TUNCEL¹

Hasan YILMAZ²

Özet

Devlet ile toplum arasında yaşanan gerilimin, Türkiye siyasetinin önemli sorun alanlarından birisini oluşturduğu ileri sürülmektedir. Oysa, konuyla ilgili yapılacak analitik bir çözümleme, ülkede yaşananın devlet toplum geriliminden daha çok, kendisini devlet olarak sunma eğiliminde olan ve kamunun güç ve imkânıyla var olan seçkin kesim ile toplum arasındaki gerilim olduğunu ortaya koyacaktır. Türkiye siyasetinde bu durumu en iyi analiz eden ve bu çerçevede politika geliştiren ve uygulayan siyasetçilerin başında Necmettin Erbakan gelmektedir. Devlet toplum ilişkisini adalet kavram ve düşüncesi üzerinden idealist bir yaklaşımla çözümleme ve kurgulama gayreti içerisinde olması, Erbakan’ı ve kurucusu olduğu Milli Görüş Hareketi’ni Türkiye siyasetinde özgün bir konuma yerleştirmiştir. Devletin güç ve imkânlarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan, bu güç ve imkânların toplum tarafından veya toplumun menfaatleri için kullanılması hususunda ise olabildiğince cimri ve kıskanç davranan seçkin kesime siyasal alandaki en önemli ve

1 Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-mail: gokhan.tuncel@inonu.edu.tr

2 İnönü Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

kapsamlı eleştiri Milli Görüş Hareketi'nden gelmiştir. Milli Görüş, bir taraftan seçkinci kesime ve anlayışa eleştiri getirirken, diğer yandan var olan düzen ve işleyişe alternatif düşünce ve politikalar geliştiren siyasi bir hareket olmuştur. Milli Görüş'ün geliştirdiği alternatif düşünce ve politikalar, devlet toplum ilişkisini olumlu yönde etkileyerek, bu ilişkinin farklı bir evreye girmesine zemin hazırlamıştır. Birçok bilimsel ve aktüel araştırmaya konu olan Milli Görüş Hareketi'nin devlet toplum ilişkisine etkisinin de, derinlikli bilimsel bir araştırma konusu yapılması, Türkiye ve İslam Dünyası açısından oldukça önemlidir.

Yapılacak bu çalışmada, öncelikle Türkiye'de yaşanan devlet (!) toplum geriliminin aktör, unsur ve yansımaları belirlenecek, daha sonra Milli Görüş Hareketi'nin bu aktör ve unsurlara yönelik yaklaşımları değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Milli Görüş Hareketi'nin ülkede yaşanan gerilimi azaltıcı çabalarının, devlet ve toplum açısından taşıdığı önem de, bu çalışmada farklı yönleriyle tartışma konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Toplum, Devlet, Milli Görüş, Erbakan.

Giriş

İktidar, insanlar arasında kurulan, çoğu düşünür tarafından da, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği için zorunluluk olarak kabul edilen eşitsiz bir ilişki biçimidir. Yöneten ve yönetilenler arasındaki iktidar ilişkisi, toplumsal birçok sorunun ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Modern ulus devletin siyasal hayatın belirleyici aktörü olması, yöneten yönetilen arasındaki ilişkinin yeni bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Siyasal iktidara meşruiyet sağlayan klasik dönem kaynaklarından daha farklı, karmaşık ve soyut bir varlığa karşılık gelen ulus düşüncesi yöneten yönetilen ilişkisinin, devlet toplum ilişkisi kapsamında ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Güçlü bir devlet geleneğine sahip Türkiye'de, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme süreci, devlet toplum ilişkisi açısından yeni sorun alanlarını

ortaya çıkartmıştır. Batı karşısında sürekli gerilemenin nedeni olarak dini, tarihsel ve kültürel olanı gören seçkin yönetici kesim, toplum için değerli olan pek çok inanç, kural ve yapıda köklü bir değişime yönelmiştir. Devleti kurtarma çabası içerisinde giren yöneticilerin toplumsal olanı dikkate almama eğilimi, pek çok sorunun devlet toplum gerilimine kaynaklık etmesini beraberinde getirmiştir.

Tek parti dönemindeki dini, tarihi ve kültürel olana yönelik olumsuz yaklaşımlar ile topluma yönelen baskıcı uygulamalar, toplumun büyük bir kısmının siyasal sisteme müdahil olmasına engel olmuştur. Yeni rejimin devrimci bir yaklaşımla eskiyi ortadan kaldırma, kötüleme veya yok sayma çabası, sonrasında yapılan devrimleri koruma gayreti ülkede gerilimi yüksek bir siyasal hayatın yaşanmasına altyapı hazırlamıştır. 1946’da çok partili hayata geçilmesi, 1950’de iktidar değişiminin yaşanması devlet toplum gerilimi açısından yeni bir sürecin yaşanacağına habercisi olmuştur. Ancak, siyasal sistemde açık bir şekilde, kendisi olarak var olacağını deklare eden Milli Görüş hareketinin ilk partisi (Sarıbay, 2004: 60), Milli Nizam’ın 1970 yılında kurulması, bu süreci geri dönülmesi mümkün olmayan bir istikamete yönlendirmiştir.

Şiddete başvurmadan, toplum ve devlet ilişkisi üzerindeki olumsuzlukları belirleyen ve bu olumsuzlukların giderilmesi için kendi içerisinde tutarlı politikalarla sistem eleştirisi yapan Milli Görüş Hareketi, bir yönüyle ülkedeki siyasal alanın genişlemesine ve derinleşmesine katkı yaparken, diğer taraftan devlet toplum gerilimini düşürücü politikalarıyla sistemin konsolide olmasına yardımcı olmuştur. Muhalefette kaldığı dönemlerde şiddetin siyasal amaçların elde edilmesinin aracı olarak kullanılmasını reddetmesi, toplum devlet geriliminin, halkı Müslüman olan diğer ülkelerdekinden daha az zayıyla atlatılmasını sağlamıştır. Koalisyon ortağı olduğu dönemlerde ise, devlet imkânlarının toplum lehine kullanılması için harcadığı çaba, devlet imkânlarını toplumun büyük bir kesiminden uzak tutma eğilimindeki seçkin kesimin algı yönetimine rağmen, devlet toplum ilişkisinin olumlu yönde seyretmesine önemli katkılar sunmuştur. 2002 sonrasındaki Ak Parti iktidarlarının sürdürülebilirliğinde de Milli Görüş hareketinin bu katkısı göz ardı edilmemelidir.

Yapılan bu çalışmada, Türkiye'deki devlet toplum geriliminin kaynaklarının neler olduğu belirlendikten sonra, gerilim kaynaklarının ortaya çıkış ve gelişim süreci ele alınmaktadır. Milli kavramını dini anlamda kullandığı (Şaylan, 1991: 101) varsayılan bu hareketin, devlet toplum gerilimine neden olduğu düşünülen unsurlara yönelik yaklaşımları belirlenmektedir. Daha sonra ise, bu hareketin yaklaşım ve politikalarının yaşanan gerilime etkisi farklı yönleriyle irdelenmektedir.

1. Türkiye'de Devlet Toplum Geriliminin Unsurları

Devletin toplum üzerindeki belirleyiciliğinin arttığı modern dönemde, devlet toplum ilişkisi daha bir önem kazanmıştır. Özellikle devletin, birey başta olmak üzere toplumsal kesimler ve toplumun geneli üzerindeki etkisini artırma eğilimi, hayata dair birçok alanda yeni gerilim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumsal hayatın içerisinde yer alan birçok aktör, unsur, yapı ve süreç devlet toplum geriliminin nedeni, kaynağı ve unsuru olabilmektedir.

1.1. Ekonomi

Türkiye'de kendi kuralları üzerinden işleyen piyasa ekonomisinin yerleşmemesi, ekonomi politikalarında siyasetin belirleyici olmasına veya ekonomik olanın siyasalın arkasına gizlenmesine ve siyasal olan üzerinden yürütülmesine neden olmuştur. Devletin güç ve imkânları üzerinden var olan sermaye, kendi çıkarları uğruna resmi ideoloji başta olmak üzere kamu bürokrasisini doğrudan veya dolaylı yollardan kullanmıştır. Bu durum, Türkiye'de birçok ekonomik hadisenin siyasala evrilmesine ve dolayısıyla da ekonominin devlet toplum geriliminin önemli kaynaklarından biri olmasına zemin hazırlamıştır. Sermaye, sahip olduğu medya gücünü kullanarak siyasete ayar vermeyi alışkanlık haline getirmiştir. Sermayenin bu girişimleri hükümetin faaliyet ve etki alanını daralttığı gibi, toplumun siyaset kurumuna olan güvenini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Merkezi yönetim bütçesinin gelir ve gider kalemleri, ülkedeki adaletsizliğin en önemli göstergelerinden birisi olmuştur. Bütçe gelirleri içerisinde zenginlerden alınan doğrudan verginin, toplumun hemen her kesiminden alınan tüketime dayalı dolaylı vergiden düşük kalması, bu adaletsizliğin oluşum ve derinleşmesinde önemli bir nedendir. Bütçe giderleri içerisinde faiz harcamalarının büyüklüğü ile bu harcamalardan doğrudan veya dolaylı yararlananların azlığı dikkate alındığında, faizin önemli bir adaletsizlik nedeni olduğu görülmektedir. Bütçe içerisindeki oran itibariyle yüksek bir ödeme kalemi olan faiz, ülkedeki en üst gelir grubuyla en alt gelir grubu arasındaki uçurumun gün geçtikçe daha da büyümesine aracılık etmiştir.

1.2. Siyaset

Türkiye’de yaşanan devlet toplum geriliminde, farklı kaynaklardan beslenen aşkın devlet inancı ve düşüncesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Devleti merkeze alan yaklaşımlara göre ülke bütünlüğü, devlet toplum birlikteliği ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında bu aşkın inanç ve düşüncenin birçok faydası bulunmaktadır. Oysa, bu yaklaşımlar devleti aşkın bir güç olarak gören siyasetin ülkede yöneten yönetilen arasında ortaya çıkan pek çok olumsuzluğun nedeni olduğu gerçeğini görmezlikten gelmişlerdir. Yönetici kesim, öncelikle ve özellikle, devletin aşkın gücü üzerinden kendisine iktidar alanı oluşturma ve oluşturduğu bu iktidar alanını koruma çabası içerisinde (Kongar, 1979: 355) olduğu için, toplumsal veya siyasal farklılıklara tahammül etme zahmetinde bulunmamıştır. Kendi iktidarına yönelen her türlü muhalefeti, devlet ve rejim düşmanı göstermeye azami gayret sarf etmiştir. Bu tür bir yaklaşım merkezîyetçi, tepeden inmeci yönetim yapısının ortaya çıkmasına neden olduğu gibi baskı, dışlama ve dayatmanın meşru bir yöntem kabul edildiği bir siyasal sistemin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Güvenlik merkezli siyasal yaklaşım, ülkede olağandışlıkların olağanlaşmasını ve sıklıkla yaşanan olağandışı süreçlerin de toplumun değişik kesimlerinin hayatı daha maliyetli yaşamasını beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de demokrasinin konsolide olamaması, devlet toplum geriliminin kendisini ve etkisini azaltma potansiyeli taşıyan seçilmişlerin faaliyet alanını daraltmıştır. Resmi ideoloji ile devlet politikası düşüncesinden kaynaklanan bu daralma, toplumun yaşama maliyetini düşürmeye yönelik çabaları olumsuz etkilediği gibi, siyaset kurumuna olan güveni de azaltmıştır. Ayrıca, siyaset kurumu ülkede hâkim olan erkek egemen yapı ve ilişkiler ağının yeniden üretilmesine zemin hazırlayarak kadının erkeğe oranla daha maliyetli bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan kadının yaşama maliyet artışını azaltması gereken siyaset kurumu, uzun yıllar ülkedeki diğer dezavantajlı kesimleri de ihmal etmiştir. Oysa siyaset kurumu, pozitif hakları esas alan politikalar üzerinden yaşamı çok maliyeti yaşamak durumunda kalan dezavantajlı kesimler ile çevresindeki insanların yaşama maliyetlerini düşürme uğraşı içerisinde olmalıydı.

Türkiye toplumunun genel özellikleri ile içinde bulunduğu şartlara ve geçmişine uymayan ithal ideolojiler, devlet toplum ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Aydınlar ve gençler üzerinden toplumun inanç, değer, kültür ve tarihine taban tabana zıt düşünceleri, seçkinci ve tepeden inmece bir yöntemle oluşturulan örgütler ve eylemler toplum devlet geriliminin yükselmesine neden olmuştur.

1.3. Bürokrasi

Temsili demokrasinin asli unsurları olan Meclis ile halk arasındaki ilişki, siyasi partiler ile seçim üzerinden kurgulanmakta ve işletilmektedir. Siyasal iktidarın meşruiyet kaynağının halka ve yasaya hasredildiği temsili demokrasilerde, sistemin kuruluş ve işleyişinde seçilmişlerin esas alınması gerekmektedir. Ancak, egemenliğin kaynağı olduğu varsayılan halkın temenni ve beklentilerinin, belli aralıklarla yapılan ve sadece iktidarın kim veya kimler tarafından kullanılacağını belirleyen, seçimler aracılığıyla karşılanması çoğu zaman pek mümkün olmamaktadır. Batıda sınıfsal ayrım üzerinden oluşturulan örgütlü bir toplumsal yapının Türkiye’de ortaya çıkmamış olması, meclis ile halk

arasındaki iktidar boşluğunun, seçkinci bürokratik elit tarafından doldurulmasına zemin hazırlamıştır.

Devlet toplum ilişkisinde aracı konumda olması gereken kamu bürokrasisi, asli unsurlardan biri olmuştur. Ancak, toplumsal örgütlenme düzeyinin düşük kaldığı, devlete rağmen özerk ve güçlü bir sivil toplum yapılanmasının oluşmadığı toplumlarda kamu bürokrasisi asli iktidar kullanıcısı konumuna yükselebilmektedir. Türkiye’de askerinin belirleyiciliği üzerinden kurgulanan seçkinci kamu bürokrasisi, siyasal iktidarın kullanımında etkili bir konum elde etmiştir. Ayrıca, ülkede yaşanan devlet toplum geriliminin düzey ve etkisini toplum ve özgürlük lehine düşürmesi beklenen yargının, kamu bürokrasisinin bir birimi gibi hareket etmesi, sorunu daha da derinleştirmiştir.

Bürokrasinin genel özelliklerine, Türkiye’deki kamu bürokrasinin kendine has özelliklerinin de eklenmesi, devlet toplum gerilimini derinleştirdiği gibi gerilimin etki alanını da genişletmiştir. Belli amaçlara odaklanan, daha önce belirlenen kurallar ve hiyerarşik bir yapılanma üzerinden faaliyetlerini yürüten kamu bürokrasisi, demokratik toplumlarda asli belirleyici güç konumunda bulunan seçilmişlerin emindedir. Seçilmişlerin belirleyiciliği, kamu bürokrasinin kendi özelliklerinden kaynaklanan ve toplum için olumsuz anlam taşıyan işlem ve eylemlerini minimize eden bir unsur olmuştur. Türkiye’de kamu bürokrasinin asli güç sahibi konumunda bulunması, toplumun inanç ve değerlerine yönelik olumsuz yaklaşımı, devlet toplum geriliminin sürekliliğini sağlamıştır.

Rejimin, dolayısıyla da devletin asli sahibi ve koruyucusu olarak kendisini gören seçkinci kesim, bürokrasinin gücü üzerinden geniş halk kitlesi aleyhine egemen bir yapı kurmuştur. Devlet politikası kavramı ve düşüncesi üzerinden seçilmişleri ve dolayısıyla da, toplumun devre dışı bırakıldığı bu sistemde, devletle toplum arasında yaşanan gerilim olabildiğince yükselmiştir. Bu sistemde, öncelik ve önem sırası dönemsel olarak değişse de toplumun büyük bir kesimi, potansiyel tehdit olarak algılanmıştır. Bu algı, ülkedeki devlet toplum gerilimini yükseltecek politika, karar, işlem ve eylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1.4. Süreçler

Osmanlı'nın duraklama, gerileme ve parçalanma dönemlerinde savaş, isyan ve ekonomik kriz gibi hadiseler olağandışı bazı süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde başlayan ve yeni rejimde de sıklıkla karşılaşılan olağandışı süreçler, devlet toplum geriliminin en üst düzeye çıktığı dönemler olmuştur. İsyancılar, devrimler, ekonomik krizler, olağandışı kanun ve eylemler, tek parti döneminde devlet toplum gerilimini olabildiğince artırmıştır. Ayrıca, Avrupa'da yükselen faşizmin Türkiye'deki gerilimi artırıcı bir etki yaptığı da göz ardı edilmemelidir. 1960 darbesi ile başlayan ve belli aralıklarla devam eden askerin siyaset ve topluma müdahale süreçleri gerilimin tavan yaptığı dönemler olmuştur.

Toplumsal ve siyasal alanda kurumsallaşamama sorunu birçok hadise ve süreç de, kişilerin öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'de üst kademedeki yaşanan görev değişimleri, kurumlarda ve siyasal hayatta büyük çaplı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Kurumsallaşma kültüründeki zayıflık, kişisel ilişki ve özelliklerin siyasal hayatındaki etkisinin olabildiğince artmasına neden olmuştur. Türkiye siyasetinde pek çok kurum ve sürecin kişilerle anılması da büyük ölçüde buna bağlanabilir. Bazı süreçlerde, yaşanan devlet toplum geriliminin yükselmesinde kişilerin söylem, davranış ve eylemleri etkili olmuştur.

2. Türkiye'de Yaşanan Devlet Toplum Geriliminin Tarihsel Gelişimi

Anadolu, jeopolitik konumundan kaynaklanan yoğun insan hareketliliğinin yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet döneminde yaşanan birçok siyasal ve ekonomik hadise, yeni insan hareketliliklerine zemin hazırlamıştır. Bu hareketler de olağandışı süreçlere, bu süreçler de devlet toplum gerilimine neden olmuştur.

Seçkin kamu bürokrasinin belirleyiciliğinde yürütülen devlet ve güvenlik merkezli siyasette toplumun büyük bir çoğunluğunun potansiyel tehdit olarak kabulü, az gelişmişliğin Anadolu insanına yüklediği

yükün ağırlığını daha da artırmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yeni bir rejim ile bu rejime uygun bir toplum tesis etmek için yapılan devrimler çerçevesinde olağandışı yasal düzenleme, uygulama ve yargılamalar, ülkedeki yaşama maliyetini büyük ölçüde artırmıştır. 1950 sonrası dönemde yoğunlaşan kırdan kente göç, ülkede devlet toplum geriliminde yeni bir aşamaya geçilmesine zemin hazırlamıştır.

1960 -1971 döneminde toplumun büyük kesimi aleyhine, devlet ile belli toplum kesimleri lehine bir süreç işletilmiştir. 1971 - 1980 dönemi ise, siyasi istikrarsızlıklar ile toplumsal düzeydeki şiddet sarmalıyla anımsanmıştır. Bu dönemde, devletin temel insan hakları dâhil her türlü haksız ve hukuksuz uygulamaları toplumun yaşama maliyetini artırmıştır. 1980 sonrası dönemde ise, şiddeti amacını gerçekleştirme aracı olarak kabul eden, Kürt siyasi hareketinin toplumsal tabanını genişletmesi ve bu harekete devletin kontrolsüz ve orantısız güç kullanımı, ülkedeki Kürtlerin bir kısmı ile devlet arasında yeni gerilim alanları açılmasına zemin hazırlamıştır. Güvenlik merkezli politika uygulamaları sonucunda, yaşama hakkı başta olmak üzere yaşanan hak ihlalleri gerilimin düzeyini olabildiğince yükseltmiştir.

28 Şubat sürecinde, devlet toplum gerilimi oldukça yükselmiş ve bu dönemde toplumun büyük bir kısmını oluşturan muhafazakâr kesimin yaşama maliyetinde büyük bir artış olmuştur. 2002 sonrasında ise, devlet toplum gerilimini düşürücü pek çok araç Ak Parti iktidarı tarafından, reel politik gereği, tedrici bir şekilde aktifleştirilmiştir.

3. Milli Görüş’ün Gerilim Kaynaklarına Yaklaşımı

Türkiye siyasetin, ekonominin, sosyal ve kültürel hayatın büyük ölçüde devlet belirleyiciliği üzerinden yürütüldüğü bir ülkedir. Aşkın devlet geleneğini toplumun büyük bir kısmı kabullenmiştir. Bu kabullenmeyi sağlayan farklı kaynaklar ve araçlar bulunmaktadır. Bu belirleyiciliği kabul eden toplumsal kesimler arasında devlete yüklenen amaçlar ile devletin kullanacağı yöntemler konusunda önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Manevra alanı daraltılmış bir siyasal hayatta (Macham, 2011: 33) örgütlenmek ve faaliyetlerini yürütmek durumunda kalan Milli Görüş

hareketinin, Türkiye’de yaşanan seçkin yönetici kesim ile toplumun büyük bir kısmı arasında yaşanan gerilimin kaynaklarına yönelik yaklaşım ve politikalarının belirlenmesi, ülkede yaşanan devlet toplum gerilimi serüveninin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1. Ekonomik Yaklaşımı

Manevi yönü ihmal edilmemiş (Yavuz, 2003: 219, Atacan, 2005: 189) maddi (Serter, 2007: 60) kalkınmanın, milli ekonomik modellerle sağlanabileceğini savunan Milli Görüş Hareketi ekonomik yaklaşımını, uluslararası sistemde meydana gelen değişim ile bu değişimin Türkiye’ye yansımalarına bağlı olarak revize etme eğiliminde olmuştur. Devletin belirleyicilik düzeyinin süreç içerisinde azaltıldığı ekonomik yaklaşımında, modelin adı, öncelikleri ve özel sektörün rolünde değişimler olmuştur. Ancak, kalkınma, reel sektör, üretim ile adil paylaşım yapılan vurgudan asla vazgeçilmemiştir (Erbakan, 2010: 13).

Milli Görüş, Türkiye’deki sistemin ekonomiye bakan yönünü detaylı bir çözümleme, değerlendirme ve eleştiriye tabi tutmuştur. Ekonomik kalkınmışlık düzeyinin düşüklüğü ile bu düşüklüğün nedenlerini sistematik bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Güçlü reel sektörün, üretim artışı ve kalkınma için gerekliliğini savunmuş ve bu hususta devlete merkezi bir rol vermiştir. Milli Görüş Hareketi, devleti üretim için gerekli altyapı hizmetlerini sunan ve özel sektörü destekleyen (Erbakan, 1991: 22) bir yapı olarak görse de, devletin doğrudan piyasa aktörü rolünü üstlenmesini de yadırgamamıştır.

Üretimin, üreticinin ve dolayısıyla da tüketicinin en büyük düşmanının faiz olduğunu hemen her şartta savunmuştur. Üretime doğrudan katkı sunmak yerine paradan para kazanmayı (faiz ve rantı), ekonomik kalkınmayı engelleyen, sömürü düzenin yeniden üretilmesini sağlayan bir araç olarak görmüştür. Ayrıca, halkın asli ve zaruri ihtiyaçları ile reel sektörün güçlendirilmesi için kullanılması gereken devletin imkânlarının faiz üzerinden ülkedeki küçük bir azınlığa aktarılmasına özel bir vurgu yapmıştır. Bu kapsamda merkezi bütçe üzerindeki iç ve dış borç ile bu borçlar için ödenen faizin, üretime ve tüketiciye yönelik

olumsuzluklarını hemen her fırsatta detaylı bir şekilde ortaya koymuştur (Erbakan, 1991: 3). Dolaylı vergiler üzerinden gelir sağlayarak bütçeyi finanse etmenin ülkedeki gelir adaletsizliğinin artarak devam etmesini sağlayan en önemli nedenlerden biri olduğunu özellikle vurgulamıştır.

Milli ekonomi üzerine odaklanan Milli Görüş, uluslararası sistemin ekonomik yapı ve işleyişine yönelik ciddi eleştiriler getirmeyi de ihmal etmemiştir. Milli Görüş Hareketinin lideri Necmettin ERBAKAN, küresel ölçekte kurulan ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhine işletilen emperyal bir sömürü sisteminin varlığından ülke insanı ile tüm dünya insanların haberdar edilmesini kendisi için bir görev addetmiştir (Arpacı, 2012: 238). Bu kapsamda, küresel sömürü sistemi olarak adlandırdığı kapitalizmi, sistematik ve ısrarlı bir şekilde eleştiriye tabi tutmuştur. Bu sistemin kurulmasında ve işletilmesinde doğrudan veya dolaylı rol alan aktörler ile kullanılan araçları çarpıcı örneklerle ifade etmiştir. Özellikle bu sistemin görünmez aktörleri ile ideolojik aygıtlarının anlaşılması hususunda yaptığı ahlaki çözümleme, bu alanda çalışan ve uzmanlaşan aydınlara öncülük edecek orijinalliğe sahiptir (Erbakan, 1991: 77).

Milli Görüş, idealize edilen adil bir ekonomik düzenin tesisi için söylem ve politika geliştirilmesi gerektiğini savunan etkili bir muhalefet kaynağı olmanın ötesine geçmeyi başaran bir hareket olmuştur. İktidar ortağı olduğu koalisyon dönemlerinde, az zamanda çok önemli işler başarmıştır. Özellikle, devletin güç ve imkânının seçilmiş bazı siyasilere ve seçkin kamu bürokrasi eliyle ülkedeki mutlu bir azınlığa aktarılmasının önüne geçmeyi öncelik kabul etmiş ve bu çerçevede merkezi bütçenin gelir ve giderlerinin halk merkezli bir anlayışla oluşturulması için azami gayret sarf etmiştir. Rant merkezli değil de halk merkezli bir bütçe oluşumu için kalıpların dışına çıkmaya çalışmıştır. Kaynak paketleri aracılığıyla bütçe gelirini artırmak, güçlü bir bütçe için faiz giderinin miktarını azaltmaya, oranını düşürmek için ise havuz sistemini kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca, israf ve borç üzerinden yürütülen politikalarından vazgeçilmesiyle de kamu borçlanma gereğinin düşürülmesine (Gediz ve Yalçınkaya, 2001: 65) özel önem vermiştir.

Faiz ödemelerinin en büyük bütçe giderini oluşturduğu (Ayyıldız, Sayıştay 73: 74) dönemde iktidar ortağı olan Milli Görüş, ülkedeki alt ve orta gelir grubunun gelirinde reel bir artış sağlayabilmek için sınırları zorlamıştır. Milli Görüş, sosyal devletin gerekleri kabul edilen parasız eğitim (Akt. Arpacı, 2012. 247, Asiltürk, 2012), yoksulluk ve işsizlik maaşı, temel sağlık güvencesi ve engelli maaşı gibi hakların savunusunu hemen her platformda yapmıştır. İktidarda olduğu dönemlerde ise, bir taraftan alt gelir grubuna yönelik sosyal yardımlarda büyük artış sağlanırken, diğer taraftan başta asgari ücretliler olmak üzere sabit gelirlielerin maaş ve ücretlerinde reel artış sağlanmıştır (İnceoğlu, 2009: 80). Üretime yönelik desteklerin bütçe içindeki payının artırılmasına önem veren Milli Görüş, küçük ve orta büyüklükteki yatırımcılar (Anadolu sermayesi) ile tarım sektörünün sorunlarının çözülmesi için de yoğun bir çaba sarf etmiştir (Keyder, 2003: 287- 288).

Milli Görüş Hareketi, ülkenin sahip olduğu maddi kaynakların seçilmiş ve atanmışların işbirliği aracılığıyla belli bir zümreye dağıtımını esas alan siyaset kurumuna, yeni bir anlam, artı bir değer ve önem kazandırmıştır. Türkiye’de uzun yıllar merkez sağ ve sol siyaset, reel ekonomiyi güçlendirerek üretim artışı sağlama yerine, popülist politikaları benimsemiştir. Bu tür bir siyaset ekonomide, üretimin merkeze alındığı, gelirin toplumun geneline adil bir paylaşım üzerinden aktarıldığı bir ekonomi yerine, borç sarmalı üzerinden işletilen rantiyeli ekonomisini besleyen ve siyasal alanı seçilmişler aleyhine olabildiğince daraltan bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Milli görüş partileri, toplumsal desteğin güçlenmesinde ekonomiyi etkili bir araç olarak görmüştür. Ekonomik hayatın yıllardır toplumun büyük bir kesimi aleyhine işletildiği Türkiye’de ekonomi, milli görüş partilerinin siyasal alanını genişletmesine aracılık etmiştir. Ayrıca, Milli görüş partilerinin ekonomi politikaları, toplum nezdinde oluşan olumsuz devlet algısının onarılmasına da önemli katkılar sunmuştur.

3.2. Siyaset

Siyasal alanın olabildiğince dar sınırlar içerisinde kaldığı Türkiye’de, sistemin etkili aktörleri, farklılıklara karşı mesafeli durmayı ve

onlara şüpheyle bakmayı alışkanlık haline getirmiştir. Siyasal sistem de buna göre kurgulanmış ve işletilmiştir. Aynı kaynaktan (güvenlik bürokrasisinden) beslenmesine ve kişisel özellikleri ile çıkar ayrışması haricinde, benzer bir siyaset algısına sahip kişi ve yapıların dahi sistem içerisinde faaliyet yürütmesine imkân tanınmadığı siyasal sistem varlığını uzun süre sürdürmüştür. Ayrıca, siyasal kültürün katılımcı yönetimi olumlu yönde beslememesi de, ülkede farklı düşünceler ile farklı toplumsal kaynaktan beslenen kişi, yapı ve kuruluşların siyasal alanı genişletme çabasını olumsuz yönde etkilemiştir. Siyasal sistemin, demokratikleştirme çabalarına yönelik olumsuz yaklaşımı, bir taraftan bu unsurların sistem dışına itilerek radikalize olmasına ve şiddeti siyasal amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak kullanmasına neden olurken, diğer taraftan geniş halk kitlelerinin devletin imkânlarını kullananlara yönelik algısının olumsuzlaşmasına da zemin hazırlamıştır. Geniş halk kitlelerinin sahip olduğu bu olumsuz algı, aktif bir siyasi harekete dönüşme imkânı bulamasa da, icazetli muhalif hareketlere yönelen kitlelerin varlığından açıkça anlaşılmıştır.

Türkiye’de genellikle, 1946 seçimleri çok partili yaşama geçişin başlangıcı kabul edilmektedir. Ancak, toplumun sahip olduğu inanç, değer ve özellikleri savunan ve bu özellikleriyle iktidara talip olma potansiyeli güçlü Milli Görüş’ün ilk partisinin kurulduğu tarihin gerçek anlamda çok partili hayata geçişin başlangıcı kabul edenler de bulunmaktadır. Milli Nizam Partisi’nin (MNP) kuruluşunu, Türkiye’nin demokrasi tarihi açısından önemli bir kavşak noktası gören bu yaklaşım, MNP’yi gerçek anlamda muhalif ilk siyasi parti olarak görmüştür. Çünkü ilk kez bir siyasi parti, siyaseti ülkenin kendi iç dinamikleri üzerinden sistematik bir eleştiriye tabi tutmuş ve çevrenin kendi özellikleriyle merkezde yer bulması gerektiğini açıkça ifade etmiştir.

Milli Görüş, devlet gücü ve imkânları kullanılarak baskılanan, değişime zorlanan, yok sayılan ve horlanan geleneksel dindar kesim ve değerlerinin ülkenin ve dolayısıyla devletin asli unsurları olduğu gerçeğini, eyleme dönüştüren bir hareket olmuştur (Can, 2011: 20). Milli Görüş, toplumun inanç, kültür, değer ve tarihinin Batı üzerinden

olumsuzlanmasını kabul etmediği gibi, bu durumun ortadan kalkması için her türlü çabayı göstermeyi de ihmal etmemiştir. Devletin toplumun tarihi, kültürü, inancı ve değerleriyle barışık olması durumunda güçlü ve bağımsız olabileceğini savunan Milli Görüş, bağımsız ve güçlü Türkiye'nin ortaya çıkmasında siyaset kurumuna hayati bir önem vermiştir (Erbakan, 1974: 37). Milli Görüş, toplumsal tabanı ve amaçları aynı veya benzer diğer cemaat ve tarikat yapılarından oldukça farklı bir tarz ve üslup benimsemiştir. Siyasal sistemin meşru kanallarını kullanarak siyaseten etkili olmayı amaçlayan Milli Görüş, toplumun talep ve beklentilerini dile getirme işlevi yanında, toplumun eğitilmesi, Erbakan'ın değimiyle şuurlandırılması hususunda önemli işlevler yürütmüştür. Bu yönüyle bakıldığında Milli Görüş, siyasete ideallere ulaşmanın aracı misyonunu yüklemiştir. İnanç ve değerler üzerinden yapılan siyasette ise, nicelikten daha çok nitelik, başarı odaklı olmaktansa süreç odaklı olmak, her hal ve şartta güç yerine Hakkı üstün tutmak ön plana alınmıştır. Gençlik başta olmak üzere toplumun her kesiminin şuurlandırılmasına yönelik örgütlenme ve faaliyetlere zaman ve mekân farkı gözetmeden büyük önem vermesi de, Milli Görüş'ün siyasete bakışının anlaşılmasına yönelik ipuçlarını vermektedir.

Milli Görüş, siyasal sistemin topluma yönelik baskıcı ve dışlayıcı tutumuna zemin hazırlayan ve aracılık yapan unsurların belirlenmesi ve anlaşılmasına odaklanmıştır. Modernleşme düşüncesinin maddi ve manevi unsurlarının ayrı ayrı ele alınması, laikliğin dini ve dindarları dışlayıcı ve bir iktidar aracı olarak kullanılması yerine din ve vicdan hürriyeti kapsamında değerlendirilmesi (Erbakan, 1973b: 54-55), milliyetçiliğin farklı etnik kesimler arasında üstünlük vasfı olarak kullanılmaması (Erbakan: 1992b, 307) bu hareketin belli başlı siyasal referans noktaları olmuştur.

Dinin toplumsal hayatının hemen her aşamasında bir şekilde varlığını koruduğu (Mardin, 2004: 82) Türkiye'de, dinin toplum yaşamındaki etkisinin farkında olan (Sarıbay, 1985: 114) Milli Görüş, siyaset kurumuna adalet merkezli ahlaki bir duruş, sistematik bir eleştiri ile alternatif (Erbakan, 1991: 77) kazandırma çabası içerisinde olmuştur.

Siyaseti, madde üzerinden kurgulayan ve uygulayan materyalist düşüncenin aksine, ideale ulaşmanın aracı olarak görmüştür. İdeal arayışına yönelik bir mücadele olan siyasetin, cihat olduğuna inanıldığı için hareketin liderine Mücahit unvanı verilmiştir. Milli Görüşün karşılaştığı olumsuzluklara rağmen yılmadan yıkılmadan mücadeleye kaldığı yerden devam etmesinde, siyaseti ibadet kabul etmesinin yadsınamaz bir etkisi olmuştur.

Aşkın devlet anlayışından araçsal (garson) devlet anlayışına dönülmesi gerektiğini vurgulayan (RP Seçim Beyannamesi, 1995: 5) Milli Görüş, devletin sosyal desteğine muhtaç olan, kırdan şehre göçmüş kitlelere (Bulaç, 2009), 1990’lı yıllarda umut ışığı olmayı başarmıştır (Roy, 2005: 80). Dindar kesimin sinmiş insanı, şehirde eğitim ve ticaret aracılığıyla belli bir aşamaya kadar aktifleşmiştir. Ancak, bu aktifleşme Milli Görüş partileri üzerinden yürütülen siyasetle etki alanını genişletmiştir. Daha önceleri kamusal alanda varlığını hissettirme hususunda olabildiğince çekingen davranan veya kişisel özelliklerini kullanarak var olmaya çalışan dindar kesim, Milli Görüş hareketi ile kurumsal düzeyde ve hayatın hemen her alanında açıkça kendi varlığını hissettirmeye başlamıştır.

Parti aracılığıyla doğrudan siyasal temsil mekanizması içerisinde yer bulma çabası içerisinde olan bu toplumsal kesim, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla hayata dair hemen her yerde varlığını hissettirme ve dayanışma içerisinde olmayı da ihmal etmemiştir. Hareketin yayın organı ve aynı zamanda yapı içi iletişim kanalı olarak kullanılan Milli Gazete, aynı zamanda Milli Görüşün kamuoyuna açılan penceresi olmuştur. Genel olarak halkın tümünü ilgilendiren sömürü ağını deşifre veya bertaraf etmeye çalışan Milli Görüş hareketinin bu bileşenleri, özelde de dindar insanların karşılaştığı her türlü sorunu dillendirmiştir. Ancak Milli Görüş’ün siyaseten asıl etkisi, Anadolu insanının ülkenin asıl sahibi olarak kendisini görmesini sağlayacak özgüveni aşılması ve hemen her alanda özgüven sahibi insanın (MNP Programı madde: 1) yetişmesinde bir mektep işlevi görmesi olmuştur. 1990’lı yıllardan sonra ülke siyasetinde etkili olacak birçok siyaset adamı, bürokrat ve gazetecinin bu mektepten yetiştiği bilinmektedir.

Türkiye’de, merkezi yönetim, toplum hayatının hemen her aşamasında belirleyici bir güç olarak varlığını sürdürme eğiliminde olmuştur. Yerel yönetimler ise, finansal ve idari yönden bütünüyle merkeze bağlı, kaynakların verimsiz kullanıldığı yapılar olmuştur. 1990’lı yılların ortalarından itibaren Milli Görüş belediyeçiliğinin uygulanma imkânı bulması, Türkiye’de belediyeçilik ve siyaset için dönüm noktası olmuştur. Şehre, insana, tarihe ve kültüre sahip çıkma gayreti içerisindeki Milli Görüş belediyeçiliği, devlet toplum ilişkisinde yeni bir sayfa açmıştır.

3.3. Bürokrasi

Bürokrasi, temsili demokraside kamu politikalarının belirlenmesinde kısmi, uygulanmasında ise aktif rol oynayan, liyakat esası üzerine kurulu, gayrişahsi ilişkilerin egemen olduğu, hiyerarşik bir tarzda işbölümüne dayanan, yasal düzenlemelere göre oluşturulan bir yapıdır. Temsili demokrasilerde egemenlik hakkına sahip olduğu düşünülen halk, bu hakkını temsilcileri aracılığıyla kullanmaktadır. Ancak, Türkiye gibi örgütlü bir toplumsal yapısı bulunmayan ülkelerde egemenlik hakkının kullanımında aracı konumda bulunması gereken kamu bürokrasisi, Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren iktidar alanını genişleterek asli bir güç unsuru olmuştur.

Milli Görüş, ülke yönetiminde demokrasi açısından sorunlu bu durumun ortaya çıkmasının sorumlusunun seçilmiş siyasal iktidarlar olduğunu savunmuştur. Milli Görüş, bu tür bir yaklaşımı benimsediği için, iktidarın asıl sahibi olarak kendisini gören kamu bürokrasisiyle doğrudan iktidar mücadelesine girme gereği görmemiştir. Milli Görüş açısından bakıldığında kamu bürokrasisiyle böyle bir iktidar mücadelesine girilmemesinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Güçlü devlet algısı, Milli Görüş’ün devleti zaafa uğratacak her türlü söylem ve eylemden kaçınmaya azami gayret sarf etmesini sağlamıştır. Kamu bürokrasisine yönelik eleştirel bir yaklaşım, kamuoyunda rejime yönelik tehdit algılamasının aktifleşmesine zemini hazırlayacağı için Milli Görüş’ün varlığı tartışmalı hale gelebileceği gibi hareket alanı olabildiğince sınırlandırılabilecekti. Ayrıca, ülkedeki egemenliğin kullanım hakkına sahip,

siyasal iktidarın seçilmiş kanadının kendi gücünün farkına varması ve bu gücü toplumun menfaati doğrultusunda kullanması durumunda, kamu bürokrasisinin faaliyetleri yetki ve görev alanıyla sınırlandırılacaktır.

Vesayetçi yönetim başta olmak üzere, kamu bürokrasisinin etkili olduğu pek çok sorunun nasıl çözüme kavuşturulacağına dair soruya “at sahibine göre kişner” sözüyle cevap veren Erbakan, siyaseti ve siyasetçiyi çözüm mercii olarak görmüştür. Bu tür bir yaklaşım, kısa ve orta vadede iktidara gelme amacı taşıyan realist ve pragmatist toplum kesimleri, siyasi yapılar ile siyasetçiler için kabul edilemezdi. Oysa, siyasetçinin kamu bürokrasisiyle doğrudan mücadelesinin gerekliliğine inanan kesimler, bu mücadelenin siyasal sistemde ve toplumda meydana getireceği gerilim ve olumsuzlukları göz ardı etmişti. Seçkin kamu bürokrasisi, Milli Görüş’ün dayandığı düşünce ve toplumsal kesim ile siyasi parti, sivil toplum kuruluşları ve faaliyetlerine olumsuz bir tutum takınmıştır. Ancak, Milli Görüş bu olumsuz tutumun eksik bilgilen (dir)me ile yanlış yönlendirilen (dir)meden kaynaklandığını vurgulamıştır. Oysa, Türkiye’de cemaat veya cemiyet tipi pek çok yapılanma, bürokrasinin asli güç olduğuna inandığı için, bürokrasinin imkanlarını kullanmayı veya bürokrasiyi ele geçirmeyi öncelikli amaçları arasına almıştır. Bu tür bir yönelim de, ülkede insan hakları ve demokrasinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Milli Görüş’ün siyasi mücadelesinde kamu bürokrasisini doğrudan hedef almamasının, orta ve uzun vadede ülkedeki devlet toplum ilişkisini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Öncelikle, şiddeti siyasal amaçları için araç olarak kullanan radikalizm ve terörizm kitlesele yönelimi engellemiştir. Ayrıca, siyasetin gündemini halk, seçim, siyasi parti, parlamento ve hükümet üzerinden belirleme çabası, kamu bürokrasisinde yaşanan veya yaşanması muhtemel siyasallaşma eğiliminin azaltılmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle parlamentoda temsil imkânı bulunduğu dönemde siyasal denetim mekanizmasını çalıştırarak halk adına siyasal iktidar üzerinden kamu bürokrasisini etkili bir şekilde denetlemiştir.

3.4. Süreçler

1970'lere kadar Türkiye siyasetinde toplumun genel menfaatini, inanç, kültür ve değerlerini istikrarlı bir şekilde savunan ve Türkiye'de uygulanan politikaların Batı merkezli olmasına sistem içerisinden ve kurumsal düzeyde itiraz eden siyasi bir hareketten bahsetmek oldukça zordur. MNP'nin kurulması bu tür bir hareketin ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Bu döneme kadar yaşanan her olağandışı süreçte toplumsal yaşamın maliyeti olabildiğince artıyordu. Ayrıca bu tür süreçlerde toplumsal kesimler, yerli ve milli sabiteleri olmadığı için savrulma yaşamaktaydı.

Batı emperyalizmini reddeden, Osmanlı vurgusu üzerinden kendi değerlerine bağlı (Erbakan, 1945: 23) kalarak tarihsel olana sahip çıkma ve ona dayanma çabası (Erbakan, 1974: 37) içerisinden olan Milli Görüş, İslam medeniyetini de ihmal etmeden kendi sabitelerini oluşturmaya çalışmıştır. Bir toplumun ayakta kalabilmesi için gerekli manevi unsurları maddi gelişmeyle uzlaştırmaya azami gayret sarf etmesi, Milli Görüş'ün her türlü olağanüstü süreçten olgunlaşarak ve güçlenerek çıkmasını sağlamıştır. Devlet toplum gerilimini arttıran olağandışı süreçlerin kısa sayılabilecek sürelerde normalleşmesinde ve bu süreçleri ortaya çıkaran aktörlerin amaç ve beklentileri dışına çıkmasında, Milli Görüş ve türevlerinin önemli bir rolü olmuştur.

4. Milli Görüş'te Devlet Toplum İlişkisinin Dayandığı İlkeler

Türkiye siyasetinde devlet toplum ilişkisi bağlamında yeni bir sürecin başlamasına aracılık eden Milli Görüş, ülke siyasetinde pek çok ezberin bozmuş ve paradigmayı değiştirmiştir. Bu tür köklü bir değişim sürecinin ortaya çıkmasında devlet ve toplum arasındaki ilişkinin dayandığı ilkelerin önemli bir yeri vardır.

4.1. İdealizm

Hak ve halk merkezli bir anlayışın temsilcisi olduğunu belirten Milli Görüş, güç ve azınlıkların çıkarı üzerinden kurulan her türlü sömürü düzenine karşı çıkmayı kendisi için görev kabul etmiştir. Değer

merkezli siyaset, yerli ve milli kaynaklara dayanan bu hareketin evrensel düzeyde söylem ve politika geliştirmesini sağlamıştır. Değer merkezli bir söylem ve eylem hareketin idealist yönünü beslemiştir. Hareketin bu idealist yönü ise, karşılaştığı her türlü sorunu çözebileceğine dair bir cesaret verdiği gibi, hareketin istikamet üzere kalmasını da sağlamıştır. Parti ve diğer bileşenlerine yönelik alınan kapatma kararları sonrasında dahi, bu kararların “bizim siyasi hayatımızda nokta kadar değeri yoktur” sözünü dillendirmiş bir hareket olmuştur. Siyaseti idealist bir tarzda yürütme çabasında olan hareketlerin siyasete etkisi, nicelikten daha ziyade niteliğe, yani öze dönüktür.

4.2. Adalet

Hakkın teslimi ve haddin bildirilmesine karşılık gelen adalet kavramının Milli Görüş Hareketi için, ayrı bir önemi bulunmaktadır. Haksızlık üzerine kurulmuş her türlü zulüm düzenine karşı çıkmayı kendisine görev bilmiş bu hareket, uzunca bir süre siyasi yaklaşımını sistematik bir şekilde “Adil Düzen1 başlığıyla ortaya koymuştur. Siyasetini, bireysel özgürlük ve haklar (Erbakan, 1991a: 108) ile sosyo- ekonomik hakların kullanımında adaletin sağlanması üzerine kuran Milli Görüş, ülkede yaşanan her türlü adaletsizliği dile getiren ve bu manada mazlumun sesi olmaya özen gösteren bir hareket olmuştur. Küresel, ulusal ve yerel düzeyde yapılan haksızlık ve hukuksuzlukları kamuoyu gündemine taşımada öncülük yapan bu hareket, kamusal imkân ve gücün toplumun geneli aleyhine kullanılmasına karşı çıkmış ve bu hususta toplumu bilinçlendirme çalışmalarına özel önem vermiştir. Katı ve dışlayıcı laiklik anlayışının dindar kesim üzerindeki olumsuz etkisi başta olmak üzere, katı ve dışlayıcı milliyetçiliği esas alan politika ve uygulamaların farklı etnik yapılar, özellikle Kürtler, üzerindeki olumsuz etkisini dile getirmekten çekinmemiştir.

4.3. Bütünsellik

İnsan ve insana dair olan değerleri merkeze alan Milli Görüş, toplum ile devlet arasında organik bir ilişki bulunduğunu savunmuştur.

Türkiye’de toplum devlet bütünselliğini, dini ve tarihi referanslar ile içinde bulunulan şartlar üzerinden yeniden kurulması Milli Görüş’ün öncelikli amaçlarından biri olmuştur. Devleti yönetenlerin uzun bir süredir kendi toplumuna yabancılaşması nedeniyle, toplum devlet arasında ayrışma yaşanmakta olduğunu belirtmiştir. Bu ayrışmanın devleti yönetenlerin şuarsuzluğundan kaynaklandığını özellikle vurgulayan Milli Görüş, yöneticilerin kendi insan, toplum ve medeniyetini tanıması ve bunlara dayanması durumunda, devlet toplum bütünleşmesinin sağlanabileceğini savunmuştur. Devlet toplum bütünleşmesi, devleti güçlü, toplumu huzurlu kılacağı gibi, jeopolitik konumu itibariyle riskli bir bölgede bulunan Türkiye’nin karşılaşacağı her türlü sorunun üstesinden gelmesinin yolunu da açacaktır.

4.4. Araçsallık

Milli Görüş’ün önemli referans kaynaklarından biri olan İslamiyet, hayatı ve hayatın içindekilerini sınanma aracı kabul etmektedir. Gücün, devletin ve dolayısıyla siyasetin amaç değil, araç kabul edildiği bir düşünceye dayanan Milli Görüş Hareketi’nde, tüm bu argümanların sınırlı ve sorumlu kullanımı esastır. Milli Görüş, siyasetin her aşamasını ülkede ve dünyada adaletin tesis edilmesine aracılık edecek bir fırsat olduğuna inanmıştır. Bu inanç, hareketin her türlü imkânsızlık ve olumsuzluk altında siyaset yapma becerisi kazanmasını ve tarihinin her döneminde muhalefette veya iktidarda etkili bir aktör olmasını sağlamıştır. Milli Görüş, siyasetin halkın yanında ve Hakkın emrinde olma gibi iki ulvi amaca hizmet için yapılan bir faaliyet olduğunu savunmuştur.

4.5. Millilik ve Yerlilik

Gücünü toplumun inanç, tarih ve kültüründen alan siyaset, devlet ile toplum bütünleşmesinin en önemli araçlarından birisidir. Türkiye’de kendi toplumunun köklerinden ve değerlerinden beslenen siyaset, Batıyı merkeze alan egemen güçler tarafından her türlü baskıya maruz bırakılmıştır. Yerli siyasete yönelik kamuoyu nezdinde olumsuz

bir algının oluşması ve yaygınlaşması için yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Millilik ve yerlilik, Milli Görüş Hareketi’ne meşruiyet sağlayan ve onu güçlü kılan iki temel özellik olmuştur. Egemenlik hakkını kullanan ve ülke menfaatlerini esas alan bağımsız bir devletin ancak milli ve yerli siyasetle mümkün olabileceğinin farkında olan Milli Görüş, emperyalizmin kodlarını çözme ve onunla mücadeleye de özel bir önem vermiştir. Kendi inancına, değerlerine ve toplumuna dayanmayan bir siyasetin hangi araçları kullanırsa kullansın, yalnızca emperyalizmin çıkarlarını korumaya yönelik bir siyaset yürüteceğini özellikle belirtmiştir. Bu kapsamda milli ve yerli olmayan her siyasi düşünce ve hareketin emperyalizmin çıkarlarına hizmet sunma dışında bir işlevinin olmayacağını farklı örneklerle ifade etmeye çalışmıştır.

5. Milli Görüş’ün Devlet Toplum Bütünleşmesine Yönelik Faaliyetleri

Milli Görüş Hareketi ilk çıktığı andan itibaren yaptığı her çalışmanın esasında devlet toplum bütünleşmesine büyük katkılar sunduğu göz ardı edilemeyecek bir tarihsel gerçekliktir. Siyasal alanda, ekonomik alanda, sivil alanda yaptığı faaliyetlerin ülkedeki devlet toplum ilişkisini güçlendirmeye yönelik olumlu pek çok etkisi bulunmaktadır.

5.1. Siyasetin Bütünleşmeye Aracılık Etmesi

Baskının her türlüsüne maruz kalmasına rağmen, şiddeti siyasal amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak kabul etmeyen Milli Görüş, toplumsal ve siyasal bütünlüğün sağlanmasına büyük katkı sunmuştur. Türkiye toplumunun varoluşuna kaynaklık eden medeniyet ile tarih, batılılar ve batıcılar tarafından başarısızlığın ve geri kalmışlığın nedeni kabul edilmiştir. Kendi köklerinden beslenerek büyük düşünebilmeyi başara-bilen bir siyasi hareket olan Milli Görüş, toplumun kendisiyle barışmasına aracılık etmiştir. Türkiye siyasetinde birçok alanda öncülük yapan Milli Görüş, siyaseti, Hak ve halk için yapılması gereken bir görev kabul etmiştir. Siyasete yönelik bu kabul, siyasetin toplum nezdindeki algısını olumlu yönde etkilemiştir.

Milli Görüş, hak edilmeyen bir kazancı ifade eden sömürüyü reddetmiş, sömürü üzerine kurulan düşünce, yapı ve faaliyetleri eleştirmiş ve adaletin tesis edileceği yeni bir dünya kurulmasını önermiştir. Yeni bir dünyanın toplumun kendi köklerinden beslenerek kurulabileceği savunusu, kendine güven konusunda sorun yaşayan topluma güven aşılamayı başaramıştır. Medeniyet ve evrensellik bağlamında topluma yeni bir ufuk kazandıran Milli Görüş insan, inanç, değer ve tarih birlikteliğinin sağlandığı siyasete özel önem vermiştir.

Resmi ideolojinin yanlışlıklarını açık yüreklilikle ifade edebilme cesareti göstermesi Milli Görüş'ü farklı kılan özelliklerden biri olmuştur. Bu eleştirilerin ötesinde alternatif geliştirebilme becerisine sahip olması da, hareketi ülkedeki diğer siyasi figürlerden ayırmıştır. Toplumun sahip olduğu inanç ve değerlerle kamusal alanda var olması için amansız bir mücadeleye giren Milli Görüş, alışılmışın dışında yeni bir dil ve üslup geliştirmeyi de başarmıştır. Milli Görüş, geleneksel erkek egemen yapı ile jakoben laiklik anlayışının baskısı altında hayat süren Anadolu kadınının siyasal ve kamusal alana aktif katılımını sağlayan bir araç olmuştur. Özellikle 1990 sonrası dönemde kadınların siyasallaşma sürecine ve siyasal alanda görünürlüğüne önemli bir katkı sunmuştur.

CHP ile başlayan koalisyon ortağı olarak iktidarda yer alma serüveni, 1990'lı yılların ortalarından itibaren belediyeler üzerinden sürdürülmüştür. Milli Görüş'ün bu iktidar deneyimi ülke insanının özgüvenini yükseltmiş ve dindar insanların ekonomik, siyasal ve toplumsal alandaki belirleyicilik gücünü artırmıştır. Dindar insanların etkinliğinin artması, başta siyasi partiler olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kendilerini toplumun beklentilerine göre yeniden düzenlemesine neden olmuştur.

5.2. Ekonominin Bütünleşmeye Aracılık Etmesi

Kapitalizmin hâkimiyetini dünya geneline kabul ettirdiği bir dönemde alışlagelmiş ekonomi politikasının dışına çıkabilmek oldukça zordur. Milli Görüş, uygulana gelen politikalarının neticesinde ekonomisi bütünüyle dışa bağımlı, borç sarmalı altında kalan Türkiye'de,

kalıpların dışına çıkan ve tüm ezberleri bozan bir ekonomik yaklaşım benimsemiştir. Üretim ve adil paylaşımın esas alındığı milli bir ekonomiyi savunan bu hareket, teori ve pratiği birlikte sunabilme becerisi gösterebilmiştir.

Milli Görüş, emperyalizm ve sömürü ile bunların aracısı, üretim dışı kazanç alanları rant ve faizi reddeden bir ekonomik sistem geliştirme çabası içerisinde olmuştur. Devletin üretim ve girişimciliği destekleyen bir araç olarak kullanılmasını savunan Milli Görüş, ağır sanayiye özel bir önem vermiştir. Sosyal devletin temelini oluşturan adil paylaşımı da oluşturmaya çalıştığı ekonomik sistemin merkezine almıştır. Türkiye anayasalarında uzun yıllar yer bulan ve devletin temel özellikleri arasında sayılan sosyal devlet ilkesi, Refah Partisi’nin yerel yönetimlerde iktidara gelmesiyle anlam bulmaya ve hayata geçirilmeye başlanmıştır. Refah-Yol koalisyon döneminde asgari ücretliler ile emekliler başta olmak üzere tüm sabit gelirliler, esnaf ve çiftçilerin gelirinde reel artış sağlanmıştır. Ayrıca, sosyal desteğe muhtaç kesimlere merkezi bütçeden ayrılan payda büyük bir artış sağlanmıştır. Tüm bu uygulamalar, buyurgan devlet yerine garson devlet yaklaşımının neticesi olarak kabul edilebilir. Buyurgan devletten garson devlete geçiş ülkedeki devlet toplum geriliminin düşmesine büyük katkılar sunmuştur.

6. Milli Görüş’ün 2002 Sonrası Devlet - Toplum İlişkisine Etkisi

İlke ve değerler üzerinden siyaset yapma gayreti içerisinde olan kişi, kurum ve kuruluşların etkisi, sayısallaştırma ve maddi başarı bağlamında ortaya konulan nicel verilerle tam olarak anlaşılammaktadır. Türkiye’de ilke ve değerler üzerinden siyaset yapmaya çalışan ender hareketlerden biri olan Milli Görüş Hareketi, toplumsal ve siyasal hayata çok boyutlu bir etki yapmıştır. Türkiye’de siyasetin seçkinci anlayıştan, söylemsel düzeyde de olsa, uzaklaşmasında Milli Görüş’ün önemli bir katkısı olmuştur. 2002 sonrası dönemde Milli Görüş’ün ülke siyasetindeki etkisi, farklı bağlamlarda ele alınmalıdır.

6.1.Reelpolitik Bataklığında Pragmatik Siyasetin Etkisi

Türkiye’de resmi ideolojiyi bütünüyle benimsemeyen ve jakoben yaklaşım üzerinden yürütülen tek tipleştiriciliği kabullenmeyen toplumsal kesimlere sistem içerisinde siyaset yapma imkanı pek tanınmamıştır. Farklı toplumsal kesimleri temsil eden siyasi partilerin sıklıkla kapatılması, bu partilerin olduğu gibi görünmesini zorlaştırdığı gibi, farklı toplumsal yapıların yasa dışı yolları kullanarak iktidarı ele geçirme faaliyetlerine yönelmesine de zemin hazırlamıştır.

Türkiye’de devlet, insan ve toplum hayatının hemen her aşamasında asli belirleyici aktör olmuştur. Devletin belirleyiciliği, siyasetin hayati öneme haiz bir alan olarak değer bulmasına neden olmuştur. Hayatta kalmanın siyasal iktidarla doğrudan ilişkilendirilmesi, toplumsal kesimlerin siyasete olan ilgisini artırmıştır. Kamu bürokrasinin iktidar alanının önemli bir kısmını elinde bulundurması ise bu ilginin demokratik ve yasal olmayan yöntem ve araçları kullanarak siyasal iktidarı ele geçirme veya iktidarda yer bulma yönelimini artırmıştır. Toplumun büyük çoğunluğunun temsili demokrasinin asli unsurlarından siyasi parti ve parlamento aracılığıyla iktidara gelmeye yönelik faaliyetlerinin engellenmesi de, siyasi partilerin ideallerinden vazgeçmesine, daha doğrusu vazgeçmiş gibi davranmasına neden olmuştur.

İdealist siyaseti terk ederek, var olan koşulları tek gerçeklik kabul etme durumunu ifade eden reel politik yaklaşım, siyasetin savrulmasına ve dar bir alana sıkışmasına neden olmuştur. Türkiye’de olağandışı süreçler sonrasında idealizmden uzaklaşan toplum ve siyaset, kendine olan güvenini kaybetmiş, sistemin kendisine dayattığı daralmayı, iktidarın dayanılmaz cazibesi adına veya sorumluluktan kaçınma adına, kabullenmiştir. Milli Görüş Hareketi’nden ayrılanlar tarafından kurulan Ak Parti, sayısal güç ve başarıya dayanan niceliğe dayanan siyaseti kabullenmiş, öze dayanan niteliği ve ideali ise ötelemiştir.

Reel politik kıskacında özden uzaklaşan Ak Parti, iktidar ve muktedir olamama durumuna odaklanmıştır. Bu odaklanma, Ak Parti’yi sorunun nicelikten kaynaklandığı yargısına götürmüştür. Ak Parti’nin sahip olduğu bu yargı, idealist siyasetin önemli kaynaklarından Milli

Görüş geçmişi bulunan siyasetçilerin idealden uzaklaşarak pragmatik siyasete evrilmesine zemin hazırlamıştır. Pragmatik siyaset de, güçlü bir toplumsal desteğe sahip Ak Parti’nin farklı mihraklarla ortaklıklar kurmasını, zorunluluk olarak sunmuştur. Bu tür ortaklıkların kurulmasında, halk ile seçilmiş siyasal iktidarlar arasındaki boşluğu demokratik bir tarzda dolduracak örgütlü bir yapının bulunmaması da belirleyici olmuştur.

Özü ıskalayan Ak Parti iktidarı, sistemin yeniden üretilmesine ve sistemin toplumsal tabanının genişlemesine olumlu yönde etki yapmıştır. İktidarı kullananların değişmesi halinde sistemin değişeceğini düşünen Ak Parti iktidarı, birbiriyle çelişik politik yaklaşımlar benimsemiştir. Ekonomide liberal politikaları olabildiğince savunan ve uygulayan Ak Parti, sosyal politikalarda muhafazakâr olmayı amaçlamıştı. Öz ve idealden uzaklaşan reel politiğe odaklanan siyasetin bu tür bir çelişkinin farkına varması ve giderilmesi için gerekli adımları atması söz konusu olmamıştır. İlkeler yerine iktidarı merkeze aldığı için, kendisiyle işbirliği yapan yapıları meşru kabul etmiş ve kendisine rakip olanları ise, ortadan kaldırılması gereken düşman olarak görmüştür. Reel politik bataklığına saplanmış pragmatik siyaset, Ak Parti’nin küreseldeki ve yereldeki ortaklıklarında istikrarsızlıklar yaşamasına da neden olmuştur.

2010 sonrası dönemde Ak Parti’nin doğal liderinin dönem dönem ideal siyaseti hatırlamaya ve dillendirmeye başlamasıyla, küresel emperyalist mihraklar ile yerli işbirlikçileri, Türkiye üzerinde oyun üstüne oyun, oyun içinde oyun oynamaya başlamışlardır. Yaşanmışlıklar üzerinden Ak Parti iktidarını değerlendiren toplumun ana omurgası, olağandışı dönemlerde seçilmiş siyasete sahip çıkmıştır.

Reel politik sarmalı sadece Ak Parti iktidarını sınırlamakla kalmamış, toplumsal tabanının ufkunu, beklentilerini ve hareket alanını olabildiğince daraltmıştır. Niceliğe yönelen Ak Parti ve toplumsal tabanı, özden uzaklaştığı için eğitim başta olmak üzere kültür ve sanat alanında istikameti ve istikrarı yakalayamamıştır. Ak Parti hükümetleri, geçmişle kıyaslandığında altyapı, sağlık, sosyal yardım gibi maddi ve teknik pek çok alanda başarılı bir iktidar portresi çizmiştir. Ancak, idealin yerine

reelin esas alınması, sevgi, ruh ve öze dayalı nitelik yerine, din, eğitim, kültür ve sanat alanında niceliğin öncelenmesine neden olmuştur. Bu tür bir yaklaşım siyasetin ve toplumun maneviyat yerine maddeye daha fazla yönelmesine, kendi özünden uzaklaşarak küreselleşmenin oluşturduğu çevresel koşullara bağlanmasına zemin hazırlamıştır.

Ak Parti, ortaya çıkışından itibaren tedbir yaklaşımıyla reel politik bataklığına saplanmış bulunan, Gülen hareketiyle kurduğu ortaklıkla iki kuşak gençliğin heba edilmesine aracılık etmiştir. Erdoğan, reel politikten beslenen ihanet sarmalıyla karşı karşıya kalmıştır. Muhafazakâr bir toplum, dindar bir gençlik hayaline sahip Erdoğan'ın³ iktidar serüveni, uğradığı ihanetler nedeniyle, kendisine bu kutlu yolda eşlik edecek, iyi niyet sahibi, nitelikli insan arayışıyla geçecektir. Aslında bu arayış, Milli Görüş'e, öze dönüşün arayışıdır. Ancak, ortada küçük (!) bir sorun vardı. Erdoğan, reel politik bataklığına girerken, Milli Görüş'ün insan kaynağının büyük bir kısmını yanına almış, kalanını da idealden uzaklaştırmıştır. Öyle ki, geride kalanlar ya hayal kuramaz ya da Hoca'nın hayallerini dahi anlayamaz hale gelmiştir.

6.2. İdealist (!) Siyasetin Etkisi

İdeali gerçekleştirmek hayal kurmaya bağlıdır. Hayalin gerçekleşmesi ise, istikamet ve istikrara. Hayal kurmak için büyük düşünmek hayali gerçekleştirmek için ise, ahlaklı olmak gerekir. Bu özelliklere sahip bir liderin kurduğu Milli Görüş din, tarih ve bilim üzerinden hayatı, sadece siyaseti değil, anlamlandırma ve kurgulama amacı taşıyan bir hareket olmuştur. Reel politiği din, tarih ve bilgi üzerinden çözümlen ve insanlığa anlatmaya çalışan Milli Görüş, reel politiği bilen ancak, reel politik bataklığına saplanmamaya azami çaba gösteren bir hareket olmuştur.

Din, tarih ve bilim kaynaklı ideali ve kurduğu hayaller, Milli Görüş'e ele aldığı hemen her konuyu derinleştirme ve evrenselleştirme gücü kazandırmıştır. Sahip olduğu ideal ve hayaller, bu hareketin karşılaştığı her

3 Ak Parti'de bu hayali ondan başka taşıyan kimsenin olup olmadığı da tartışılmalı bir konudur.

zorluğu aşmasına, değişen koşullarda kendisini yeniden üretmesine ve toplumsal tabanını diri tutmasına aracılık etmiştir. Fazilet Partisi genel başkanlığı seçimiyle başlayan ve partinin kapatılması sonrasında farklı evreye giren süreçte Milli Görüş, daha önce karşılaşmadığı kadar derin bir sorunla karşılaşmıştır. Kamuoyuna gençler ile yaşlılar arasında yaşanan bir iktidar mücadelesi olarak sunulan bu süreçte, hareket ideal ile reel politik arasında bir seçime zorlanmıştır. İdealist siyaseti benimsemenin maliyetinin yüksekliğinden dem vuran gençler, iktidarın dayanılmaz cazibesine kapılmıştır. Reel politik ise, sistemin yeniden üretilmesini sağlayacak yönetim değişikliği ile maddi kazanç dışında öze yönelik pek bir şey kazandırmamıştır, aslında.

Reel politik bataklığı üzerinden yürütülen ayrışma, Milli Görüş’ün insan kaynağıyla beraber yetkinliği ile birikimini de büyük ölçüde alıp götürmüştür. İdealist siyaset tarafında insan kaynağı olarak, hayatının son demlerine gelmiş lider, belli bir yaşın üzerindeki yöneticiler ile bir avuç genç kalmıştır. Hareketin motor gücü olacak, vitrinini ve gelecekteki lider kadrosunu oluşturacak orta yaş kuşağının ideallerini bir kenara bırakarak reel politığe yönelmesi, ülkede pek çok sorunun derinleşmesine neden olmuştur.

Milli Görüş hayalini gerçeğe dönüştürecek insan kaynağının olmaması, kendi toplumsal tabanının da iktidar olma ve iktidarda kalma sevdası, hareketin motor görevini üstlenen siyasi partinin gündemin dışına çıkmasını engellemiştir. Oysa zaman, ülkenin ve ülke insanının Milli Görüş Hareketi’ne, hareketin liderine, ideale, hayallerine, birikim ve yetkinliğine çok ama çok ihtiyaç olduğunu göstermiştir

7. Sonuç

Milli Görüş, siyaseti Hakkın yolunda halkında yanında olmanın aracı kabul etmiştir. Bu kapsamda siyaset, Hakkın belirlediği temel ilkeleri tarihi birikimle birleştirerek oluşturduğu ideallere toplumsal destek aracılığıyla kavuşma faaliyeti olarak görülmüştür. Milli Görüş, adaletin her alanda tesis edilmesinin etkili aracı, siyasetin topluma ve devlete

bakan yönü bulunduğunu kabullenmiştir. Devlet ve toplum arasında hak ve sorumluluklar çerçevesinde adil bir ilişki kurulmasını amaçlamıştır.

Milli Görüş lideri Erbakan Hoca'nın hayatı, devlet toplum yaklaşmasını inanç ve tarihe, milli ve yerli olana, öze dayandırma çabasıyla geçmiştir. Hoca, öze dayanmayan devlet toplum ilişkisinin yaklaşma bir tarafa yeni kırılma ve gerilim alanlarının oluşumuna neden olacağını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. 1970 sonrası dönemde Türkiye'de devlet toplum yaklaşmasının hemen her aşamasında Milli Görüş Hareketi özel bir yere sahip olmuştur. Bu özel yeri dolayısıyla, siyasal yaklaşımına mesafeli duran ve siyasal hayatını onunla mücadeleye adayan kişi ve yapılar ile reel politığe yönelen kişi ve toplumsal kesimler, zamanla Hoca'nın hakkını teslim etmeye, Milli Görüş'ün eksikliğini hissetmeye başlamışlardır.

Ülke insanına şuur ve özgüven aşılamaı amaçlayan Milli Görüş'ün önemi, üretmeden tüketmeyi, tasarruf yerine geleceğini ipotek altına almayı ve kendi değerleri yerine Batılı değerleri yeğleyen bir toplumun ortaya çıkmasıyla daha iyi anlaşılmıştır. Devlet toplum yaklaşmasını, her şeyin yerli yerinde gittiği bir süreçte yüzeysel olarak sağlamak veya hayatın gerçeklerinden uzak algı yönlendirmelerine dayandırmak yerine, bu yaklaşmayı her hal ve şartta sürdürülecek toplumsal öze dayandırabilmek için, Milli Görüş'ün idealini benimseyen, ilkelerini hayata geçirebilecek, ahlaki duruşunu sergileyebilecek insan ve yapılara ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- ARPACI, Işıl (2012), Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan,
İnönü Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- ATACAN, Fulya (2005), “Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP- SP”, Turkish Studies, V.6, N.2
- AYYILDIZ, Ebru (2009), “Türk Bütçe Sisteminde Ek Bütçe Uygulamaları (1995-2004)”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 73, (s.69- 94)
- BULAÇ, Ali (2009), Göçün ve Kentin Siyaseti (MNP’den SP’ye Milli Görüş Partileri), İstanbul: Çıra Yayınları
- CAN, Burhanettin (2011), “Ölümünde Bile Sisteme İsyanını Sürdüren Adam: Mücahid Erbakan”, Umran Dergisi, Sayı: 200, (s.15- 29)
- ERBAKAN Necmettin, (1973b), **Milli Görüş ve 3. Beş Yıllık Plan**, Ankara: Furkan Yayınları. ERBAKAN, Necmettin (1974), Üç Konferans, Sanayileşme Davamız İstanbul: Fetih Yayınevi
- ERBAKAN, Necmettin (1975), Milli Görüş, İstanbul: Dergah Yayınları
- ERBAKAN, Necmettin (1991), Tedavi- Adil Düzen, Ankara: Refah Partisi Yayını
- ERBAKAN Necmettin, (1992), **TBMM Tutanak Dergisi**, 23.09.1992, s. 294-311
- ERBAKAN Necmettin, (2010a), **Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen**, Ankara: ESAM Yayınları
- GEDİZ, Burcu, Hakan YALÇINKAYA (2001), “Nasıl Bir Bütçe Politikası”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C.7, S.1, (53- 72)
- İNCEOĞLU, Efcan (2009), Türkiye’de İslamcılığın Evrimi, Anlara Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- KEYDER, Çağlar; (2003), Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları
- KONGAR, Emre (1979), Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Bilgi Yayınevi
- MARDİN, Şerif; (2004a), Türkiye’de Din ve Siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MECHAM, Quinn (2011), “Erbakan’ın Mirası”, Umran Dergisi, Sayı: 200, (s.32-35)
- Milli Nizam Partisi Parti Programı (1970)
- Refah Partisi Seçim Beyannamesi, (1995)
- ROY, Oliver (2005), Siyasal İslamı’nın İflası, İstanbul: Metis Yayınları
- SARIBAY, Ali Yaşar, (1985), Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası MSP Örneği, İstanbul: Alan Yayıncılık
- SARIBAY Ali Yaşar; (2004), Global Toplumda Din ve Türkiye, İstanbul: Everest Yayınları
- SERTER, Fehmi Batur; (2007), “Türkiye’de Dinsel Politik Yapı ve Avrupa Birliği Süreci”, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ŞAYLAN, Gencay (1991), Türkiye’de İslamcı Siyaset, İstanbul: Verso
- YAVUZ, Hakan M.; (2003), Islamic Political Identity in Turkey, USA: Oxford University Press.

An Actor Decreasing the State (!)-Society Tension in Turkey: Milli Görüş

Abstract

It is argued that the tension experienced between the State and the society composes one of the important problematic sphere of Turkish politics. Yet, an analytical settlement carried out on the issue should demonstrate that the tension is between the society and an elitist part of the country who exist with the help of power and opportunities of the Public and also has a tendency on presenting themselves as the State. Necmettin Erbakan has been one of the leading politicians who analysed the mentioned state and developed and carried out in accordance with this situation. His effort for analysing and building the State-society relation with an idealistic way based on the concept and idea of justice has given an original position to Erbakan and Milli Görüş Movement which was organized by him. The most important and the most inclusive critique from political sphere against elitist segment who have been using the power and opportunities of the State in behalf of their interest and who have been as stingy and jealous as possible against use of these opportunities by the ordinary people, has come from Milli Görüş Movement. Milli Görüş on the one hand, has both criticized the elitist segment and elitist understanding and on the other has developed alternative ideas and policies against the consisting order and mechanism. Ideas and policies developed by the Milli Görüş have affected the State-society relation in a positive manner and have laid the ground for the mentioned relation to enter in a diverse phase. Milli Görüş Movement which has become subject of many scientific and actual arguments deserves to be analysed in deep. Such an analysis and study is important both for Turkey and Islamic World.

At this study, it is initially aimed at determining the actors, components and reflections of State (!)-society reflection in Turkey. Then, approach of Milli Görüş about these actors and factors will be evaluated. The

efforts of Milli Görüş in order to decrease the tension between the State and the society in the country will be argued from diverse perspectives.

Key Words: Politics, Society, State, Milli Görüş, Erbakan